

bérbe adni városi polgároknak, nemeseknek, sőt jobbágyoknak is. A bérelt halászat után a bérlő rendszerint pénzben, olykor halban is tartozott bért fizetni.

E korban különben már haltenyésztési célokat szolgáló közigazgatási intézkedések is előfordulnak. Megesik az is, hogy a halastavakba idegenből hozatnak ivadékokat. Találunk már egyes halászati módok és eszközök használatának korlátozására vagy tilalmazására vonatkozó adatokat. Elrendelik, hogy zárt vizekben télen a jeget felvágják, hogy a halak meg ne fulladjanak. Az éjjeli halászatot az orvhalászok távoltartása végett már ekkor tiltják. Városi jogunkban felbukkannak az orvosokat büntetéssel sújtó rendelkezések is.

Külön említést érdemel Degré munkájának gondozott stílusa, világos, magyaros előadása, melyen a szépiró elődtől örökölt készségen kívül — talán nem csalódunk, ha — a halászati irodalom mesterének, Herman Ottónak hatását fedezzük fel. Meggyőződésünk, hogy művének majd a céhbelieken kívül is számos olvasója akad.

LUKÁCS KÁROLY

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az orosz—német demarkációs vonal alakulása. — Olasz békeközzvetítés. — Ribbentrop újra Moszkvában. — Az új balti orosz és német politika. — A balkáni helyzet és a délkelet európai béke. — A Szovjet térnyerése a Baltikumban és a nyugati német politika. — A finn ellenállás és a török tárgyalások elhúzódása. — A török—angol—francia egyezmény. — Hitler békeajánlata és a nyugati visszautasítás.

A SZOVJET BEAVATKOZÁSA, illetőleg a lengyel ügyet illető német-szovjetorosz megegyezés tetőzte csak be valójában a lengyel tragédiát. Varsó még hősiiesen tartotta magát egészen szeptember végéig a koncentrált ostrom közepette, mikor már a német és szovjetorosz kormányzatok megegyeztek érdekköreiknek elhatárolásában. A megegyezés értelmében a két nagyhatalom közötti demarkációs vonal ott húzódott él a magát még tartó Varsó falai alatt. A Breszt-Litovszkig, Bialystokig, a Kárpátok keleti lejtői közelében elterülő ipar- és olajvidékekig előnyomuló és már Lemberg ostromára készülő német csapatok a megegyezés értelmében a szovjetorosz csapatokkal felvett baráti érintkezések, közös tanácskozások és német-orosz szemlék után megkezdették a megegyezés értelmében való fokozatos elvonulást; közben meg úgy a német, mint az orosz hadak igyekeztek megtisztítani a szóbanforgó területeket a még egyre harcoló lengyel egységektől.

A német-orosz megegyezés jelentősége és érdekessége éppen az volt, hogy a soká vitatott keletlengyelországi és ukrán problémát elintézte: német hivatalos helyek rögtön hangsúlyozták, hogy Németországnak Kelet-Európában nincsenek és nem is voltak végtelen céljai és Németország nem akar mást, mint biztonságot, békét és nyugalmat keleti határain s különösképpen láthatólag véget vetett minden, az ukrán kérdés német megoldását találó régebbi híresztelésnek. Orosz részről pedig kiemelték, hogy Szovjetországnak mintegy a nemzeti elv nevében veszi birtokába a keletlengyel-

országi ukrán és fehér orosz népiségű területeket. Ez utóbbi a gyakorlatban annyit jelentett, hogy a kimerült lengyelekkel keletről is szembeszálló orosz egységek egyszerre nyomultak előre a mereven észak-déli irányban húzódó lengyel-szovjet orosz határon és ezzel különösképpen Románia északnyugati részén teremtettek kész helyzetet, vagyis az ukrán kérdés tekintetében döntő fontosságú lengyel-román határ most már a szovjet-orosz-román határral vált azonossá. A hivatalos megnyilatkozások összhangja arra mutat, hogy ily módon az ukrán kérdés szovjet orosz irányban s szovjet-nagyorosz szellemen oldatott meg és Románia nem került Lengyelország bukása után közvetlen kapcsolatba a diadalmasan keletre törő német haderőkkel.

Abban a pillanatban, ahogy ily módon a keleti érdekszférák kérdése megoldódott, Romániában hatalmas belső feszültség támadt, ami érhető is a szovjet orosz-román viszonylatok dinamikus és megoldatlan volta mellett. A letört Vasgárda megegyezés felemelte fejét és Calinescu miniszterelnök, a legtehetségesebb román államférfiak egyike, az állami biztonság és stabilitás erőskezü őrzője orgyilkosságnak esett áldozatul. Európaszerte megdöbbenést keltett a gaztett, amelyet különben a román kormányzat drákói módon torolt meg. Eredménye legföljebb csak annyi volt a különféle propagatív beállításoktól eltekintve, hogy a román kormányzat még erőlyesebben igyekezett stabilizálni magát belülről és kívülről. Románia számára különben is rendkívül kényes kérdést jelent a lengyel menekültek dolga; éppen az ország szigorú semlegességének megőrzése miatt nem engedhette tovább nyugat felé a területére menekülő lengyel kormányt, így Moscicki elnök és kormánya nem tehetett mást, mint lemondott. Az alkotmánytörvény értelmében az új elnök Raczkiewicz volt szenátusi elnök és az új miniszterelnök: Sikorski tábornok lett Párizsban, az új külügy-miniszter Beck elődje, Zaleski. Általában megfigyelhető, hogy az új emigráns lengyel kormányzat olyan tényezőkből alakult, melyek már annak idején is élesen ellenezték Pilsudski politikáját s a nyugatos orientáció mellett ellene voltak a Pilsudski-Beck-féle németbarát iránynak. Ami pedig Romániát illeti, ezt az orosz határ által előállott különleges helyzetében kellemesen érintette Jugoszlávia baráti közvetítése Magyarország és Románia között. A magyar és román kormány kölcsönösen csökkentették határaikon a katonai erőket s általában a két ország viszonya Európa-szerte, mindkét oldalon szívesen látott enyhülést mutat. Különben is most a délkelet európai államok egyre fontosabb szerepet töltenek be a béke tekintetében s itt nagy része van a dolgok fejlődésében Olaszországnak, mely mindent megtett a béke ügyéért mindkét hadviselő félnél s melynek e délkelet európai semleges övezet kialakulásában különlegesen fontos érdemei vannak. Ezek az államok tartózkodnak a pozitív beavatkozás politikájától; a mai helyzetben egyetlen céljuk a béke és az egyensúly biztosítása. Különösen a baráti viszonylataikat Olaszország szíves figyelme mellett fejlesztő Magyarország és Jugoszlávia fontos tényezői ennek az egyensúlyozó békepolitikának. Bulgária szempontjából a helyzet jóval kényesebb. A bolgár-román viszony szívéllyelensége mellett Bulgária nem fogadta a Szovjet kelet európai térszerését minden pozitív szempont nélkül s bizonyos régi orosz rokonszenvek újjáéledése után — amiben egyformán közrejátszanak a Szovjet-től tartózkodó Jugoszláviára s Romániára való tekintetek — Bulgária hamar némi gazdasági és politikai megértésre jutott a Szovjettel. Ez a változás, mely különben október közepére egy kormányválsággal s az új kormány egyelőre még nem látható tágkörű felhatalmazásával kapcsolatos, nem lehet érdektelen Olaszország szempontjából sem. Olaszország kezdetben pozitíven értékelt a német-szovjet orosz érdekszférák elhatárolását s ipar-

kodott optimisztikusan szemlélni a megoldást. De természetesen figyelemmel kellett lennie a Szovjet várható balkáni érdeklődésére, valamint különösképpen a rövidesen meginduló orosz-török Dardanella-tárgyalásokra, melyek negatív eredménye rokonszenves volt Olaszországnak. A szovjet-orosz-török tárgyalások szoros kapcsolatban voltak az orosz-balti viszonylatok új megoldásával. A finn kérdésben olasz részről már kritikai hangok is hallatszottak és különleges figyelmet keltett az olasz politikai közvéleményben a keleti lengyel-ukrán-fehérorosz területek gyors átállítása az orosz társadalmi rendbe s a vallási kérdésben tanúsított orosz felfogás. Olaszország e pillanatokban pozitíven értékelvén a német hadicélokot, hangoztatta, hogy a háborút okozó lengyel kérdés megoldásával elmúlt a háború oka is és a hatalmak most már nyugodtabb légkörben tárgyalhatnak egymással. Hasonló volt a hivatalos német felfogás is, amely elítélőleg nyilatkozott az ú. n. „negatív“ hadicélokról és amely mindvégig mindent megtett az Angliával szembeni kemény kitartás hangoztatása mellett annak a kiemelésére is, hogy hiszen Franciaországnak, az egyszerű francia embernek itten tulajdonképpen nincs miért küzdenie. De angol és francia részről egyformán ellene mondták a helyzet ilyeszerű értelmezésének s hangoztatták a mai német rendszer elleni végső kitartás szükségességét, nem vevén figyelembe azt a tényleges helyzetet, hogy német és olasz felfogás szerint a rendszer és Németország egyet jelent. Ilyen viszonyok között, különösképpen Ciano külügyminiszter informatív jellegű október eleji berlini útja után, Olaszország, mely különben kedvező módon fejleszti továbbj ítő semlegességének gazdasági következményeit, nem is tehet mást, mint hogy kifejezésre juttatja újra meg újra a maga békeakarátát s ha előbb kritikai hangok hallatszottak is az angol háborús kormányzattal szemben, kedvezően fejleszti a latin testvéri Franciaországgal szembeni viszonyát. Újabbán, Bastianini új londoni követ kellemes fogadtatása alkalmával, ismételten hivatalosan juttatta kifejezésre, hogy nem tesz háborús katonai mozdulatokat.

Mialatt az angol és francia államférfiak minden tekintetben elutasító magatartást tanúsítottak a lengyel kérdést lezáró német politikával szemben és Chamberlain, Churchill, Daladier újólá hangoztatták kormányaik és országaik szilárd háborús készségét és hadicéljait, a német politika újabb erőteljes lépéseket tett a keleti ügyek rendezésére. Németország a lengyel kérdés befejezése után a hangsúlyt egyre jobban a nyugati harcerekre helyezte át, ahol eddig egyik részről sem történtek — kisebb összetűzések-től és heves ágyúharctól eltekintve — nagyobb erőmozdulatok és eltolódások. Ribbentrop szeptember végi újabb moszkvai útja vezette be azt az akciót, mellyel Németország véglegesen rendezni óhajtotta a keleteurópai ügyeket, hogy aztán elhatározókéig fordulhasson Anglia ellen. A birodalmi külügyminiszter moszkvai útja, mely különben a fokozódó német-orosz gazdasági és politikai együttműködés jegyében zajlott le, azzal a szemmel látható hatalmas eredménnyel zárult, hogy a német politikát most szíves készséggel figyelő Oroszország újabb térnyeréshez jutott Északkelet-Európában, viszont a lengyel demarkációs vonal Németország javára kitágított körülbelül a zártabb lengyel etnikum, illetőleg a lengyelbe laza átmenetekkel áthatárolódó ukrán-fehérorosz területek felé. Ilyen módon Oroszország és Németország egyformán az új népi elv alapjára helyezkedtek, Németország a maga érdekkörébe vonván az összefüggő lengyel területeket. Arra vonatkozólag azonban, milyen formát kapjanak ezek a lengyel területek, még nem történt végleges rendezés és előreláthatólag nem is történik a háború végéig, minthogy nyilvánvalóan nem akadt olyan lengyel garnitúra, mely vállalná a mostan esedékes átalakítást és az adott helyzet következményeit. Varsó és a Hela félsziget hősiességű védői is megadták magukat:

nem egy alkalommal a győztes német erők elismerése és tisztelete közepét. A töredék lengyel erők ellenállása nem egy helyen valóban bámulatraméltó volt. A német hadvezetés is méltányolta ezeket az erényeket; viszont másfelől szemellátható volt, hogy a németek elejétől fogva óriási technikai és stratégiai fölényben voltak s a kezdeti ellenállás után a helytelen organizáció nem állhatott sikeresen ellene a fölényes nyomásnak.

Az újabb moszkvai német-orosz tárgyalások már abban a szellemben folyhattak, melyet a lengyel ügy lezárása készített elő. Világosan látható, hogy a két keleteurópai nagyhatalom számára Lengyelország bukása könnyű helyzetet teremtett s a változást különösképpen Oroszország tudta előnyösen értékesíteni a maga számára, míg a hadban álló Németországnak tekintettel kellett lennie a nyugati harctér és a politikai helyzet szükségleteire. Lengyelország eleddig az egyensúly fontos tényezője volt a keletközépeurópai és balti államok számára; bukása után most már az eddigi lengyel egyensúlyi helyzet helyére került a folyton táguló orosz hatalom, melyet a húsz év előtti rendezések meglehetősen visszaszorítottak a Baltikum partjaitól. A Baltikum Leningrad védelme és az aktívabb északnyugati Európa miatt fontos Oroszországnak, de nem közömbös ez az egész fordulat Angliának és a skandináv államoknak sem, melyek különleges aggódással nézték a német-orosz politika meglepő balti cselekményeit. A német politika számítása e tekintetben igen világos: úgy vélte, hogy miután az északkeleteurópai helyzet tisztázódott, a balti orosz térnyerés jelentős nyomást gyakorolhat Angliára a tengeren és a nyugati harctéren. Oroszország számára pedig az, hogy a lengyel demarkációs vonal keletebbre tolatott, azt jelentette, hogy a Baltikumban nagyjából visszanyeri a nagypéteri politika erővonalait és életterét. Az orosz kormány egymásután kérte Moszkvába a balti államok külügyminisztereit s nyilvánvalóan előzetes német beleegyezéssel megállapodott velük az új helyzetet illetőleg. Sorra következtek Észtország, Lettország, majd Litvánia, mely utóbbi némi tárgyalások után megkapta Vilnát s ezzel úgy tetszik, mintha a német-orosz viszonylatokban újabban egyre jelentősebb szerepre tenne szert. A balti államok kormányaival a Szovjet sorra megállapodott arról, hogy bizonyos fontos vasútvonalakat katonailag és gazdaságilag használhat, egyes városokban helyőrséget tarthat és egyes szigeteken repülő- és flottatámaszpontokat létesíthet. Ez ténylegesen ugyanaz a pártfogói vagy protektorátusi rendszer, melyet Keletközép-Európában, Cseh-Momországban, illetve más alapokon Szlovákiában először Németország alkalmazott. E tekintetben tehát a Szovjet a német politika által teremtett lehetőségeket fejleszti tovább a maga javára, ahogy az egész háború eleddig legfontosabb pozitív ténye Oroszország nagypéteri arányokat és lehetőségeket idéző visszatérése az európai politikába. Egyik fontos ténye az új balti politikának az is, hogy a német népiségű elemek kitelepíttetnek a balti államokból és ezzel Németország, mint német hivatalos helyek is hangoztatták, újabb jeles bizonyítékát adta a világ előtt, hogy kelet felé nincsenek végtelen szándékai. Nem érdektelen, hogy az új hatalmi elv és a népi gondolat jegyében lejátszódó kitelepítési akció — már van gyümölcsöző példa Tirolban is — a Baltikumban igen régi német rétegeket érint; a balti németiség az északi német törzs egyik legműveltebb része volt s igen nagy szerepe volt abban, hogy Északkelet-Európában a német hatás oly jelentékeny volt. Balti németek voltak a cári Oroszország legépítőbb eleme; balti német volt Herder, a XVIII. századvégi író és gondolkozó, aki megteremtette a népi gondolatot és Alfred Rosenberg, az új német faji mítosz alapvetője is. Most előállott az a helyzet, hogy a kitelepülést nem egy esetben maga az észti vagy lett kormány sürgeti, nem éppen barátságos módon Németországgal szemben és jöllehet a kitelepítéssel az újabb moszkvai meg-

állapodások értelmében Németország önmaga határolja el északkeleti érdekkörét, ezek a balti németek biztosan értékes úttörői lehetnek a régebbi lengyel területeken a német birodalmi gondolatnak, mert a kitelepítetteket a német kormány a volt korridor területén, esetleg a gnesen-poseni tartományban óhajtja letelepíteni.

A moszkvai megállapodásokból következett az is, hogy Németország bizonyos érdektelenséggel nézte a balti államok moszkvai tárgyalásait s különösképp szembetűnő volt ez az orosz barátságából következő érdektelenség egy későbbi stádiumban, mikor Észtország, Lettország és Litvánia elintézése után Finnország került volna sorra a nagy orosz terjeszkedési politikába. A finn kormány azonban elővigyázatossági rendszabályokat fogantatosított s a védelmi előkészületek között Moszkvába érkező küldöttség hazatérte után Amerika és a skandináv államok szolidaritása erősítette meg e kis rokonnép heroikus magatartását, ami különlegesen kifejezésre jutott az október közepén történt stockholmi államfői értekezleten. A Baltikumot valaha úgy tekintette a német politika, mint fontos átjárót kelet felé; most azonban, hogy a Baltikum kérdése orosz szellemben oldatik meg, nyilvánvaló, hogy Németország a Nyugat ellen fordul minden erejével és az orosz barátsággal keletről fedezi helyzetét, melyet eddig a különféle keletközép-európai kis államokba Németország ellenére átnyúló antant-politika veszélyeztetett.

A német-orosz egyetértés egyik következő fázisa az volt, hogy Német- és Oroszország közös javaslattal fordultak a nyugati hatalmakhoz a béke ügyében. Hitler október 7-én tartott beszéde világosan körvonalazta a német célokat, melyek szerint Németországnak már nincsen semmi követelése, kivéve, hogy gyarmatait akarja visszakapni. Hitler békeajánlatát, ahogy azt várni lehetett, Párizsban és Londonban elutasították s válaszul bizonyos német nézetekre, hogy t. i. az angol és francia kormányzatok között eltérés van a háborús célok tekintetében, úgy Párizs, mint London, újra hangoztatta egyetértését. Németország viszont el volt szánva reá, hogy béketörekvései elutasítása esetén felveszi a harcot nyugaton; ennek lehet tulajdonítani a fokozódó nyugati harci tevékenységet, a német búvárhajók erőteljes akciói sorát az angol hajók ellen, német repülők haditetteit az angol és skót partok fölött. Viszont a német hadviselés Franciaországot szemmel látható tapintattal kezeli. Ezalatt az orosz politika nagy gonddal építette tovább azokat az előnyöket, melyeket neki Lengyelország összeomlása juttatott. A finn ügy ideiglenes nyugvása közben is változatlanul folytak tovább az orosz-török tárgyalások, szinte három-négy héten át és már-már azt hitte mindenki, hogy teljes a megegyezés a két ország között. Oroszország azt óhajtotta Törökországtól, hogy adott esetben zárja el mindennemű külföldi hajó elől a tengerszorosok bejáratait. A tárgyalások hosszú elhúzódása már eleve nem volt biztató jel és a török kormány nyilvánvalóan némi ellenállást tanúsított a Szovjet egyes kívánságaival szemben, melyekről közelebbi részletek egyelőre nem ismeretesek. A tárgyalások még szeptember közepén kezdődtek s csak október közepére lett ismeretes, hogy Szaradzoglu török külügyminiszter úgy távozott Moszkvából, hogy semilyen megállapodást nem kötött. Ez a fordulat különösképpen azért nevezetes, mert éppen olyan időszakban történt, mikor a moszkvai finn küldöttek maguk mögött érezve a skandináv államok és közvetve Anglia és Amerika rokonszenvét, szünetet tartottak a tárgyalásokban és hazatértek újabb megbeszélések előkészítése végett, melyekről különben a Szovjet hangsúlyozza, hogy barátságos szellemben történnek és Finnország szuverenitását, területi épségét nem érintik. A török külügyminiszter visszatérése után a török kormány hangsúlyozta, hogy a tárgyalások megszakadását Moszkva túlzott kívánságai eredményez-

ték; maga az orosz hivatalos jelentés, mint különben a török kormányzat közlése is hangoztatja a változatlanul barátságos viszonyt Török- és Oroszország között.

Közben a politikai közvélemény, éppen a roppant jelentőségű sorozatos moszkvai döntések miatt, némileg elhanyagolta a következő tényeket: keleten mintha újra kiújultak volna a japán-orosz ellentétek s már-már arról beszélnek, hogy az ellenálló Kína és Oroszország közeli kapcsolatra lépnek; Anglia és Oroszország között, minden német-orosz viszonylatok mellett is élénk kereskedelmi tárgyalások folytak s beszélnek Eden gyarmatügyi miniszter érdekes moszkvai útjáról is. Általában megfigyelhető az a fokozatos tapintat, ahogy Anglia és Oroszország, bizonyos kezdeti csapatmozdulatok után, egymást kezelik. Mialatt pedig ezek történetek Európában, Amerikában, nagy rengések között, útban van a semlegességi törvény megváltoztatása, Londonban pedig a moszkvai török-orosz megbeszélések során fontos angol-török-francia tárgyalások folytak. A moszkvai megbeszélések után lett ismeretes, hogy Törökország egyezményre lépett Angliával és Franciaországgal, mely egyezmény kapcsolatban van a Görögországgal és Romániával kapcsolatos angol garanciavállalással. Hosszú megpróbáltatások és kudarok után ez igen jelentős ténye a nyugati hatalmak külpolitikájának.

Míndezek a jelenségek a maguk történeti horderejében és távlatában azt mutatják, hogy a háborús korszaknak még csak az elején vagyunk s hogy a háború egyáltalában nem bonyolódik le egy vagy két fronton; a közeljövőben talán Európának nem két, hanem három, esetleg több szembenálló és egymást keresztező háborús és diplomáciai fronttal kell számolnia: erre vallanak az egészen bonyolult angol-német-orosz-török-balti viszonylatok.

GOGOLÁK LAJOS

GYÖRFFY ISTVÁN

EZERKILENC SZÁZHARMINCKILENC október hatodikán kartársak, tanítványok, a legkülönbözőbb rendű és rangú tisztelők és barátok — tanítványok, a legkülönbözőbb rendű és rangú tisztelők és barátok — köztük Magyarország miniszterelnöke — állták körül egy kiváló magyar tudós sírját, aki három nappal azelőtt váratlanul hunyt el. A halott Györffy István volt, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán a néprajz tanára, aki írásban, szóval és tettel a magyar népi műveltség nagy, ismeretlen részeinek felderítésén fáradozott.

Rejtelmes mosolyával, fénylő kun szemével, a pákász embereket jellemző óvatos járásával a Nagy-kunság népi világából jött, mint földművelő, pásztorkodó, szűrszabó ősök gyermeke. A kolozsvári és budapesti egyetemi évek után, érdeklődési körének megfelelően a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya adott neki hajlékot, ahol harminc esztendőn keresztül, 1934-ig dolgozott. Tudományos munkásságának első termékei szülőföldjének: a Nagy-kunságnak tárgyi néprajzára vetnek világot. Éles megfigyelő-képességet eláruló, alapos tanulmányokban számol be a Nagy-kunság népi építkezéséről, a nagykun tanya életéről. Rámutat ezeknek a nomád törökség építkezésével egyező vonásaira. Ma, amikor az európai lakóház-kultúra bűvárai az egyes épületrészek, bútorok, a házbeosztás társadalmi, családi és egyéb jelentőségének kutatását állítják előtérbe, különös örömmel olvashatjuk ezeket az írásokat, mert Györffy István sok olyan jelenségre hívta fel a figyelmet, amelyet nyugaton csak most kezdenek észrevenni. Nagy-kunsági munkáit a Feketekörös völgyében végzett településföldrajzi tanulmányai követik és az oláh jobbágy-szerű lassú beszivárgásának mozzanatai közül még mindig ez az egyetlen, melyet levéltári munkával készült tanulmány világított meg. A világháború után részletesen foglalkozik a magyar „kertes⁴⁴ településekkel, amelyek felfedezése az ő nevéhez fűződik. Felhívja a figyelmet arra, hogy az alföldi falvakban és gazdavárosokban két beltelek van. Az egyik a falu vagy város belső részén lévő szűk lakótelek, a másik a lakóteleket gyűrű alakban övező ólas kertek sora. Ez a településforma még ma is magán viseli a nomád téli szállás jellegét. Mindezekről 1928-ban a Magyar Szemle olvasóközönségének is beszámolt (II. 315).

1922-ben jelenik meg a „Nagy-kunsági krónika“, amelyben pompás, Arany János írásművészetére emlékeztető magyarsággal ismerteti a szilaj pásztorok, a rétes emberek ma már exotikusnak tetsző életét. A szilaj pásztorok családi, illetve családtalan életére, a pákász-kodó rétes emberek társadalmi formájára, gazdasági berendezkedésére vonatkozó közlési hézagpótló, új egyetemes szempontokat fakasztó adatokkal egészítik ki etnológiai ismereteinket. Nem egy magyar író is megragadott és megihletett ez a munka, így Móricz Zsigmond „Erdélyiének egyik ragyogó fejezetét a „Nagy-kunsági krónika“ alapján írta meg.

Nagy szeretettel foglalkozott Györffy István a magyar viselettel. Idevonatkozó kisebb-nagyobb írásai közül csak a legmagyarabb ruhadarabról:

a cífraszűrről írt monográfiájára emlékeztetünk, amelynek eredményei szintén ismeretesek e folyóirat olvasóközönsége előtt (XI. 58). Ő írja „A magyarság néprajzáának első kötetében a népviseletről szóló fejezetet. Ennek végső összefoglaló sorai nemcsak a magyar, hanem a keleteurópai néprajz utolsó évtizedének legszámottevőbb, még sok problémát szülő eredményei közé tartoznak. Nagyszerűen mutat itt rá Györffy többek között arra, hogy „a múlt század folyamán, főleg az úri viselet átvétele folytán különböző időben és területeken helyi viseletek alakultak, melyek a közbeeső területek népviseletének kiveszésével szembeötlőkké váltak. Ezeket a viseleteket a laikus közönség gyakran túlértékeli és hajlandó ősinek tartani. Mondanunk sem kell, hogy ezek ősiségéről csak annyiban lehet beszélni, amennyiben ott... ősi népi ruhadarabok még élnek. Messze vagyunk még attól, hogy a magyar népviselet egyes darabjainak eredetére rámutassunk, mégis annyit megkockáztathatunk, hogy az alföldi fodrosaljú ködmön, az oldalt gombolós bőrmelles, a szürkőpönyeg, a prémes kalpag Dél-Oroszország felé utal bennünket. Mivel ősi népi felsőruhadarabjaink legfontosabbjainak bolgár-török neve van s ezen nevek közül több az orosz nyelvben is él, valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy úgy a magyar, mint a délorosz viselet bolgár-török hagyományokat őriz és ezen a révén rokon. Különböztetést a tényt, hogy a délorosz népviselet erős török hatás alatt fejlődött, az orosz nyelv török vagy törökök által közvetített ruhanévi is elárulják. Hagyományos népviseletünk a Balkán felé kevés kapcsolatot mutat, Ausztria felé pedig úgyszólván semmit“.

A következő esztendő új állomást jelentenek tudományos munkásságában. Ekkor írja két tudós társával: Bátky Zsigmonddal — azóta már Ő is halott — és Viski Károllyal „A magyarság néprajza“ első két kötetét. Györffy tolla alól kerül ki a gyűjtőgető gazdálkodást, vadászatot, halászatot, állattenyésztést, földművelést, teherhordást és közlekedést tárgyaló fejezet. Ez a munkája könnyen áttekinthető, értékes képanyaggal ellátott, alapvető rendszerezés, amelyből különösen a magyar pásztorélet ismertetése emelkedik ki. Széles látókörű tudással fejtegeti állattenyésztő kultúránk törökös jellemvonásait, s különösen a kunoknak a nomád életformát fenntartó szerepét. Az állattenyésztéssel kapcsolatban mutat rá arra, hogy a magyar népi — első sorban az alföldi — mezőgazdálkodás a nagyobb mérvű jószágtartáshoz van kötve s kapcsolatait Dél- és Kelet-Európában és Nyugat-Azsiában kell keresnünk. Nomád jellegű mezőgazdálkodásunkat azonban nem tekinthetjük a honfoglalás előtti magyar gazdálkodás egyenes leszármazottjának. Györffy ezt az erősen nomád jelleget a törökvilág pusztításaival magyarázza.

Megállapításainak hitelességét, eredményeinek értékét nyomatékkai emelte az, hogy első sorban a saját gyűjtésére támaszkodott, nagy érdeklődéssel tanulmányozva az alföldi városok régi jegyzőkönyveit, számadásait s figyelembe véve a nyelvtudomány eredményeit. Itt első sorban a helynevekre, a helynévgyűjtés fontosságára hívta fel a figyelmet. Viszont évtizedes múzeumi szolgálatának, hivatalos gyűjtőútjainak nagy része volt abban, hogy bámulatosan ismerte a magyar föld tárgyi műveltségi javait. A Néprajzi Múzeum hatalmas gyűjteményében nem volt olyan ruhadarab, eszköz, kerámia vagy pásztorfaragás, amelynek származási helyét meg nem mondta volna.

Gazdag eredményeket szülő tudósi pályáján első sorban a magyar föld és a magyar nép iránti nagy szeretet irányította. Minden néprajzi problémát a magyar népi problémákon keresztül látott, értékelt és tett magáévá. Csak a XVI—XVII. század rajongó krónikása, Takáts Sándor kutatót annyi szeretettel a magyar múlt tarlóján, mint Györffy István az „eleven régiségek“ között. Takáts munkái egyébként legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak. Hányszor láthattuk, amint Budapest melletti tanyá-

járai az egyetemre érkezve, kopott kézitáskájából elővette Takátsnak a törökvilágról írt rajzait. A nagy szeretet és rajongás „kényszerítette“ arra, hogy problémákat vegyen észre, pusztuló emlékeket lásson meg, s ha kell, saját anyagi erejének latbavetésével mentse meg a magyar életformából azt, amit más már kivetendőnek talált. Így került tanyájára a magyar rackajuhok egyik utolsó töredéknyája. A magyar népi kultúrához való ragaszkodása, a magyar népi életforma ismeretéből fakadó hivatástudata tette azzá, amivé lett. A magyar népi kultúra pusztuló emlékeinek felkutatása és megmentése annyira lekötötte, hogy még balkáni és kisázsiai utazásainak eredményét sem közölte. Arra sem igen gondolt, hogy magyarországi eredményeit a külföld megismerje. Pedig a nemzetközi tudományos világ is élénk érdeklődéssel kísérte GyÖrffy munkásságát.

GyÖrffyt az élet nevelte etnográfussá. Ez az ő indulása idején nem is lehetett másképpen. Herman Ottó zseniális, de a tudományos gondolkodás területéről le-lesikló írásai nem teremthettek iskolát, Jankó János pedig olyan fiatalon halt meg, hogy utódok neveléséről nem gondoskodhatott, így a magyar népi kultúra kutatói rendszerint más tudományok területéről kanyarodtak át a néprajz mezejére. A szellemi néprajz képviselői az irodalomtörténet területéről jöttek, a tárgyi etnográfusok pedig a földrajz útvesztőjéből törtek előre, hogy a magyar néprajzi tudomány ma már sokszínű freskóján az alapozás nehéz munkáját elvégezzék. GyÖrffy István is földrajzi iskolában nevelkedett s minden bizonnyal ennek köszönhető érdeklődése a települési kérdések iránt.

A magyarság néprajzában írt összefoglalásai után elsősorban tanítványainak élt; ezekkel együtt szötte terveit. Mindenkit maga mellé fogadott, akiben csak egy szikrányi érdeklődést látott a magyar néprajz iránt. Tanítványai rajongtak érte, mert végtelen közvetlenséggel és apai szeretettel mozgott közöttük. Tanári szobájában hosszú délutánokat beszélgettek át, együtt sétáltak az utcán, együtt ebédeltek és vasárnaponként kirándultak tanyájára. Érdeklődött anyagi helyzetük iránt, ha kellett, ruhával látta el a szegényebbet, szállást adott neki és pénzkölcsönrel támogatta. Tanítványait elsősorban anyaggyűjtésre és józan megfigyelésre nevelte. Őva intette őket az elméletektől, az összehasonlító vizsgálatokkal járó kockázatos vállalkozásoktól. A nagyon kevésszámú élcsapatnak azonban korlátlan szabadságot biztosított; még ő biztatta őket, hogy „szellemi apjuk“ eredményeit vegyék revízió alá, cáfolják vagy erősítsék. Akiknek emelkedett tudományos felfogásában és tudásában bízott, azokat külföldre küldte, de nemcsak azért, hogy könyvtárakban búvárkodjanak, egyetemi előadásokat hallgassanak, hanem hogy az idegen környezetben végzendő gyűjtőmunka nehézségeihez is hozzászokjanak. Bukarest, Bécs, Bazel, Párizs, Hamburg, Stockholm, Helsinki voltak azok az állomások, ahol a tanítványok magukba szippantották az európai néprajzi tudomány levegőjét és tágították magyar látásukat. De számtalanszor mondta: „nemcsak tanulni küldelek benneteket, hanem remélem, ti is tanítani fogtok odakint“.

Állandóan a realitások mezején mozgó, rideg tényeket kutató és értékelő GyÖrffy Istvánban örök szépségek utáni vágyak lappangóak. Irodalmi érdeklődését ugyan sokszor cáfolgatta, de nem egyszer láttunk íróasztalán egy-egy agyonolvasott Tamási- vagy Nyíró-regényt, amit aztán tovább adott paraszt- és munkásbarátainak. S szívesen hallgatta, ha a délutáni tudományos megbeszélések közben Arany János, Ady Endre vagy akár Villon verseit citáltgattuk és a Bulyba Tárász szilaj hőseit elevenítettük fel előtte, ő ilyenkor rendszerint kutató útjainak humoros élményeivel vidította tanítványait; az élmények közül egyik-másikat irodalmi formában is megörökítette Móra Ferenc.

Életének utolsó éveiben erősen lekötötte a Táj- és Népkutató Központ munkája, amellyel túl kellett lépnie a néprajzi tudomány területét. De azért a maga elmélyedő, csendes tudósi egyéniségével azt is lelkesedéssel irányította, hisz a népi sors megismeréséről volt szó. A nyár folyamán négy kutatócsoportban dolgoztak közvetlen és közvetett tanítványai, akiket hétről hétre felkeresett, akikkel együtt élt, együtt dolgozott. Népismeretéből fakadó gazdag tapasztalatával egyformán adott eredményes tanácsot orvosnak, nyelvésznek, szociológusnak. Közben arra is volt ideje, hogy az erdélyi fiatalság néprajzi gyűjtőmunkáját megszervezze, újból elindítsa a magyar népi jogszokások Tagányi által megkezdett gyűjtését s egy magyar nyelvű általános etnológia megírásán és kiadásán fáradozzon. Kérdés, hogy most már mi lesz mindebből nélküle?

Halála előtt néhány hónappal jelent meg „A néphagyomány és a nemzeti művelődés“ című munkája, amelyben a népi tudást, a néphagyományokat teszi meg a magyar nemzeti művelődés alapjává s követeli, hogy ezek ne csak külső szint, hanem belső tartalmat is jelentsenek. Elgondolását részletesen kifejtve, az irodalom, népzene, népi dráma, tánc, népviselet, építkezés, konyha, állattartás, ipar stb. területén mutat rá arra, hol és miképpen kellene merítenünk a népi kultúra, az évszázados tapasztalatokon nyugvó népi tudás gazdag tárházából. Rámutat a néprajz és népismeret fontosságára a jegyzők, katonatisztek, papok és tanítók képzésével kapcsolatban. Bírálja a népi műveltséggel foglalkozó intézményeinket, társaságainkat s köztük őszintén olyanokat is, melyeknek hosszú éveken keresztül maga is irányító munkatársa volt.

De mindezek csak halvány vonásai Györffy István emberi és tudósi arcképének. Igazi jelentőségét majd akkor fogjuk megérteni, ha a gyász nehéz napjai után folytatjuk a munkát azon a területen, ahol tudományos kutatásaival utakat vágott, szervezkedett és irányított, s ahol lerakta a magyar tárgyi néprajzi kutatások alapját. Ez az alap olyan, hogy büszkén építene rá Európa bármelyik nemzete. Különösen azért is, mert az általa összehordott és értékelt anyag magyarrá alakulásunk kezdetéig visszamenő nagy földrajzi távlatokat és történeti mélységeket takar, új, mozgalmas színeket jelent az európai népi kultúra tájain, s az önismeret és öntudatosodás forrásait nyitja meg nemzeti életünkben. A tanítványokon a sor, hogy az alapra most már minél szilárdabb épületet emeljenek, s az anyagból és eredményekből rajongással, alázatos munkával, tudományos bátorsággal és európai tudással tovább kovácsolják a magyar néprajzot; s tág keretekbe illő etnológiát formáljanak belőle. Erre kötelezi őket Györffy István nemes egyéniségének emléke.

GUNDA BÉLA